

واکاوی چالش مولفه‌های فرهنگ‌دانشگاهی در آموزش مجازی: مطالعه‌ای موردی

نازیلا کاظم پور^۱، کوثر کیا پاشا^۲، محبوبه فرجی^۳، مهدیه قنبری حمید آبادی^۴، سید فاطمه زارع شیخکلایی^۵، مرتضی محمدزاده^۶

پذیرش: ۱۴۰۰/۴/۱۴

دریافت: ۹۹/۱۲/۲۸

چکیده

فرهنگ به عنوان کالبد یک دانشگاه محسوب می‌شود، و در بخش‌های اساسی دانشگاه نمود پیدا می‌کند. در این پژوهش جهت کشف مولفه‌های فرهنگ‌دانشگاهی در آموزش مجازی از دیدگاه دانشجویان کارشناسی‌ارشد علوم تربیتی دانشگاه مازندران مورد بررسی واقع شد. پژوهش از نظر هدف کاربردی و از نظر روش توصیفی - پیمایشی بود و طرح کلی پژوهش آمیخته اجرا شد. داده‌های پژوهش در بخش کیفی با استفاده از مصاحبه نیمه ساختاریافته با اساتید دانشگاه و در بخش کمی با بهره‌گیری از پرسشنامه جامعه نمونه دانشجویان به دست آمد. در بخش کیفی پژوهش از طریق مصاحبه در حوزه مولفه‌های فرهنگ‌دانشگاهی در آموزش مجازی ۱۲ مضمون استخراج شد. و در بخش کمی به کمک پرسشنامه محقق ساخته به بررسی نمونه‌ها پرداخته شد. جهت تحلیل داده‌های کمی در بخش آماری از آماره تی از طریق نرم افزار Spss مورد تجزیه و تحلیل قرار شد. یافته‌های کیفی از طریق مصاحبه نیمه ساختارمند، در ۳ مقوله کلی مولفه‌های زمینه و بستر، تعاملات و مصنوعات استخراج شد. و در بخش کمی داده‌های آماری دیدگاه دانشجویان نسبت به زمینه و بستر و مصنوعات رضایت بخش و معنادار نبود، و در مولفه تعاملات دیدگاه دانشجویان معنادار و مطلوب ارزیابی شد. در نتیجه استفاده صحیح از ظرفیت فرهنگ‌دانشگاهی در آموزش مجازی نیازمند تحول در بستر، و مصنوعات فضای مجازی برای مخاطبان خود است. تقویت تعاملات به عنوان اصل مهم و سازنده در آموزش مجازی مقدمه خوبی جهت بهبود سایر عناصر فرهنگ‌دانشگاهی در آموزش مجازی ضرورتی مبرم است.

کلیدواژه‌ها: فرهنگ‌دانشگاهی، آموزش مجازی، دانشگاه مازندران.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

۱. کارشناسی ارشد برنامه ریزی درسی، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه مازندران، ایران. نویسنده مسئول، nazilakazemiv6@gmail.com
۲. کارشناسی ارشد برنامه ریزی درسی، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه مازندران، ایران.
۳. کارشناسی ارشد تاریخ و فلسفه آموزش و پرورش، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه مازندران، ایران.
۴. کارشناسی ارشد برنامه ریزی درسی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران.
۵. کارشناسی ارشد برنامه ریزی درسی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه تهران، ایران.
۶. کارشناسی ارشد مدیریت آموزشی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.

مقدمه

در عصر حاضر فناوری اطلاعات و ارتباطات با زندگی روزمره بشر پیوند خورده است، ما شاهد تاثیر گذاری روزافزون رسانه ها بر جنبه های مختلف زندگی انسانی هستیم که یکی از این جنبه ها آموزش می باشد. آموزش مجازی یا به عبارتی آموزش از راه دور به عنوان یکی از شیوه های نوین یاددهی و یادگیری در نهادهای آموزشی به طور چشم گیری اهمیت پیدا کرده است و از آنجایی که اینترنت در دسترس عموم قرار دارد، شرایط را برای آموزش مجازی آسان کرده است. در نتیجه فرایند یادگیری و آموزش بدون حضور در موسسات و نهادهای آموزشی امکان پذیر شده است و انتقال اطلاعات به سهولت صورت می گیرد.

هم گام با پیشرفت تکنولوژی، بستر آموزش و یادگیری نیز تغییر یافته و آموزش مجازی یکی از شیوه های تدریس در مدارس و نظام آموزش عالی به شمار می رود. با توجه به اهمیت یادگیری الکترونیکی در بالابردن کیفیت آموزش عالی طی تحقیقی ابراز داشت که می بایست در کنار ارزیابی کمی و کیفی آموزش و پرورش به بررسی یادگیری مجازی نیز پرداخته شود تا کم و کاستی های آن اصلاح یابد (جزینی، ۱۳۹۷). در همین زمینه بیان داشت که حرکت به سمت و سوی این شیوه در نظام آموزش عالی باعث می شود تا تعدادی از دانشگاه ها برای ارائه دوره های آموزشی از آموزش مجازی استفاده کنند. با توجه به اینکه یکی از وظایف دانشگاه ها پرورش فرهنگ دانشجویان می باشد، در مطالعات علمی مختلف به این نکته اشاره شده است (کیان، ۱۳۹۳). یکی از شرایط ساخت علم، ایجاد فرهنگ دانشگاهی است که بدون توجه به آن نمی توان از رشد و توسعه علمی حرفی به میان آورد، زیرا هنجار دانشگاهی و علمی قسمتی از معرفت دانشگاهی می باشد. با توجه به ابعاد فرهنگ، می توان به تفاوت بین انواع فرهنگ ها پی برد. فرهنگ سازمانی شامل تجربیات و انتظاراتی است که راهنمای عمل افراد سازمان است، در حالی که فرهنگ دانشگاهی حاصل ارتباط بین اعضای دانشگاه است (احمدی، پسندیده و دهقانزاده، ۱۳۹۴).

اولین نوشته ها در باب فرهنگ سازمانی به اواخر دهه ۱۹۶۰ و اوایل ۱۹۷۰ برمی گردد. ادگار شاین در تعریف فرهنگ سازمانی می گوید، فرهنگ سازمانی الگویی از مفروضات بنیادی است که اعضای گروه برای حل مسائل مربوط به تطابق با محیط خارجی و تکامل داخلی، آن را یاد می گیرند (امین مظفری، عباسزاده و رضایی فرهادآباد، ۱۳۹۴). و می توان خاستگاه اصلی افزایش بهره گیری از فرهنگ سازمانی را در دانشگاه ها کم و بیش ناشی از مسائلی مثل رقابتی تر شدن محیط، کاهش منابع مالی عمومی، تغییرات به وجود آمده در نقش دانشگاه ها در جامعه و احساس نیاز بیشتر به مدیریت دانشگاهی برای پاسخ به مسائلی چون انطباق با محیط، اثربخشی، ارزیابی، ارتباط و هماهنگی دانست (ذوالفقارزاده، امیری و زارعی، ۱۳۹۰).

مفهوم فرهنگ سازمانی به عنوان یک عنصر اساسی در مطالعه موسسات آموزش عالی مورد توجه قرار گرفته است، که در این میان فرهنگ دانشگاهی یکی از عوامل موثر بر چگونگی توسعه علمی در هر جامعه ای است (امین مظفری، عباسزاده و رضایی فرهادآباد، ۱۳۹۴). فرهنگ دانشگاهی نیروی است که اعضای خود را به هم پیوند می دهد و به عملکرد آن ها معنا می بخشد. از جمله نقش های فرهنگ دانشگاهی ایجاد نوعی احساس هویت و تعهد در اعضای دانشگاهی، افزایش بهره وری و کارایی اعضای سازمان، افزایش خلاقیت، افزایش نوآوری و تفکر انتقادی در مدیران می باشد (قاسمی، ۱۳۹۷). مولفه های فرهنگ دانشگاهی در ده موضوع، استقلال دانشگاهی، آزادی علمی، اخلاق حرفه ای، مدیریت، ارتباطات، مشارکت و کار گروهی، فرهنگ یادگیری، اعتماد بین اعضا، نظام پاداش دهی و ارزیابی دسته بندی شدند (ابراهیمی، عدلی و مهران، ۱۳۹۴).

با پیدایش آموزش الکترونیک و فناوری های نوین هر فردی در هر مکان و زمانی می تواند از امکانات آموزش مجازی استفاده کند و این امکانات در سازمان های مختلف و قسمت های مختلف مثل صنایع مورد استفاده قرار می گیرد. به طور خاص در بحث آموزش در دانشگاه ها این موضوع بسیار حائز اهمیت است و با توجه به استفاده های فراوان در سال های اخیر به شکلی چالش آفرین مورد بررسی پژوهش گران قرار گرفته است. یکی از موانع توسعه و بهره گیری حداکثری از آموزش الکترونیکی و مجازی، انفصال

بین آموزش الکترونیکی و آموزش غیرالکترونیکی است، که در برخی موارد دانشجویان امکان ارتباط و اتصال مداوم به سامانه‌های آموزشی را ندارند و این مورد بخصوص در مورد نقاط دوردست و فاقد امکانات اتفاق می‌افتد. این مساله می‌تواند بهره‌وری فراگیری را به شدت کاهش دهد (جزینی، ۱۳۹۶). مساله دیگر قابل بررسی این است که ورود آموزش مجازی به نظام آموزش عالی ایران، که نظامی با اقتضایات بومی-ملی خاص خود است، چه تحولاتی را در مبانی تعلیم و تربیت ایجاد کرده است (کیان، ۱۳۹۳). یکی دیگر از موارد مطرح شده در این زمینه، عدم آمادگی دانشجویان و اساتید در منطبق‌سازی خود با سیستم‌های نرم‌افزاری و روش‌های تدریس در این حوزه است. عدم مشاهده الگوی تدریس آموزش مجازی در دوران تحصیل در کنار نگرانی برای استفاده از فناوری‌های جدید یکی از مهم‌ترین مشکلات اساتید در این حوزه می‌باشد (نجیمی، یمانی و سلیمانی، ۱۳۹۶). با توجه به نکات مطرح شده در خصوص آموزش مجازی و فرهنگ دانشگاهی سوال اساسی این است، آیا مولفه‌های فرهنگ دانشگاهی در بستر آموزش مجازی در شرایط مطلوبی است. با توجه به شرایط زمان حاضر و درگیری با اپیدمی (جدید) (ویروس کرونا)^۱ همزمان با سال ۲۰۲۱ اهمیت آموزش مجازی بیش از پیش احساس می‌شود. این شیوه با چالش‌های گوناگونی چون عدم دسترسی همگانی به شبکه جهانی اینترنت، از بین رفتن تعاملات اجتماعی بین دانشجویان و اساتید و... رو به رو می‌باشد. اما با در نظر گرفتن نقاط قوت و ضعف آن، آموزش مجازی می‌تواند باعث شکل‌گیری و حتی گسترش فرهنگ دانشگاهی شود.

در آموزش مجازی دانشجویان دارای سواد رایانه‌ای هستند و باید بتوانند منابع رایانه‌ای متناسب با حیطه وظایف‌شان را بشناسند و روش بکارگیری رایانه در حل مسائل مربوط به منابع آنلاین را بدانند (کشاورز، فرج‌اللهی، زندی و سرمدی، ۱۳۹۵). توجه به آموزش مجازی در رشد کمی و کیفی بستر آموزش امری حیاتی به شمار می‌رود، چرا که این نوع آموزش می‌تواند ما را در راه رسیدن به اهداف مرتبط با گسترش علوم یاری رساند. (روشنی علی‌بنه‌سر، فتحی و اجارگاه و خراسانی، ۱۳۹۶). برای روبه‌رو شدن با چهره‌ی واقعی دانشگاه و روشن ساختن موقعیتی که دانشگاه در آن قرار دارد، نیاز به روی آوردن به مبانی نظری مربوط به فرهنگ دانشگاهی داریم تا بتوانیم به شناخت کافی در زمینه فرهنگ دانشگاهی دست یابیم، که این فرهنگ در آموزش مجازی نیز می‌تواند شکل گیرد (اصغری، عباس پور، رحیمیان، و غیائی ندوشن، ۱۳۹۷). در زمینه‌ی اهمیت آموزش مجازی، برخی چون صابری و شریف زاده (۱۳۹۸) طی پژوهش خود بیان کردند که در ایران نیز چون سایر کشورها از آموزش مجازی استفاده می‌شود و سال ۱۳۸۰ را به عنوان سال ورود آموزش مجازی به آموزش عالی کشور می‌دانند، هم اکنون نیز با توجه به شرایط حاضر در نظام آموزش عالی و همچنین مدارس از آموزش مجازی استفاده می‌شود (صابری و شریف زاده، ۱۳۹۸).

سوالات پژوهش

- ۱- مولفه‌های فرهنگ دانشگاهی در آموزش‌های مجازی کدام‌اند؟
- ۲- وضعیت مولفه‌های فرهنگ دانشگاهی در آموزش مجازی از دیدگاه دانشجویان کارشناسی ارشد علوم تربیتی دانشگاه مازندران چگونه است؟

^۱ Epidemi

^۲ corona virus

مبانی نظری

آموزش مجازی

با گذشت زمان ما شاهد توسعه و گسترش روزافزون استفاده از آموزش مجازی هستیم و علت توسعه و گسترش آن پاسخگویی به نیازهایی است که امروزه ما در نظام آموزشی با آن مواجه هستیم. از آنجایی که آموزش مجازی یکی از شیوه‌های نوین آموزشی محسوب می‌شود هنوز نتوانسته‌است جایگاه خود را پیدا کند در نتیجه با چالش‌هایی همراه است. توسعه و بقای آموزش مجازی علاوه بر عوامل زیرساختی، بودجه، به کیفیت برنامه درسی آنها وابسته است (پالوک و کورن‌فورد^۱، ۲۰۱۰). معایب آموزش مجازی شامل، نبود احساس اجتماعی و تاخیر در بازخورد توسط مربی می‌باشد. از سوی دیگر آموزش مجازی از غرب ظهور کرده‌است و بر ارزش‌هایی نظیر فرد محور بودن، یادگیری مستقل، خود راهبر و فعال مبتنی است (وندروول^۲، ۲۰۰۳) به نقل از زمانی، پرهیزی و کاویانی، ۱۳۹۴: ۲۰۰). البته روشن است هر جامعه‌ای متناسب با شرایط اجتماعی و فرهنگی مخصوص به خود دارای ارزش‌هایی است. همین امر موجب شده‌است تا کاربران ایرانی درک متفاوتی از این نوع یادگیری داشته‌باشند (موشچاک، براگین، گریبل و لویی^۳، ۲۰۰۶). دریفوس^۴ (۲۰۱۰) بررسی مبانی نظری حاکی از آن است که فضای مجازی با توجه به این که اطلاعات فراوانی در اختیار افراد قرار می‌دهد اما مانع پرورش مهارت‌هایی از جمله خلاقیت می‌شود و در تحقق خلاقیت موفقیت چندانی ندارد. آموزش مجازی نمی‌تواند ایده‌های خلاق، کیفیت اطلاعات، اشراف کاربران بر واقعیت‌های زندگی معنادار را برای یادگیرندگان به ارمغان بیاورد، از طرفی چون استاد نمی‌تواند متوجه شود که دانشجو چه میزان جذب درس شده‌است و چه میزان درس او را درگیر کرده‌است، به همین دلیل استاد نمی‌تواند به ایده‌های دانشجو جهت دهد و ایده‌های او را هدایت کند (دریفوس، ۲۰۱۰).

آموزش مجازی در دانشگاه

در نظام آموزش عالی ایران اجرای آموزش مجازی دانشگاهی با تلاش هر دو بخش دولتی و خصوصی به طور رسمی در سال ۱۳۸۰ شمسی آغاز شد. آموزش مجازی نوعی فناوری آموزشی غربی است که بر محور ارزش‌هایی نظیر فرد محور بودن، یادگیری مستقل خودراهبر و فعال مبتنی است (کیان، ۱۳۹۳). آموزش الکترونیکی در ایران صنعتی نوپا در فناوری آموزشی و آموزش از راه دور است، مراکز و موسسات آموزشی به ویژه دانشگاه‌ها در تلاش‌اند تا هر چه سریع‌تر الگویی مناسب با ساختار آموزشی و فرهنگی کشور در زمینه آموزش الکترونیکی ارایه کنند (جزینی، ۱۳۹۷). پیشرفت‌های تکنولوژی^۵ از دهه ۱۹۹۰ منجر به افزایش یکپارچگی دوره‌های مبتنی بر وب در فعالیت‌های آموزشی شده‌است، اکنون یافتن آموزش عالی که از فواید فناوری از هر راهی بهره‌نگیرد دشوار است (مومنی‌راد، علی‌آبادی، ۱۳۹۱). در حال حاضر استفاده از آموزش مجازی به دلیل مزایای صرفه‌جویی در هزینه، قابلیت استفاده مجدد و انعطاف‌پذیری برای یادگیرنده به ابزاری در حال رشد برای ارتقا آموزش و پرورش در آمده‌است، در سیستم آموزش مجازی هم دانشجویان و هم اساتید ذینفع هستند و موفقیت این سیستم به استفاده موثر توسط اساتید و دانشجویان بستگی دارد با این حال بیشتر با محوریت دانشجویان است (صابری و شریف‌زاده، ۱۳۹۸). اجرای اثربخش برنامه‌های درسی مجازی مستلزم آشنایی مدرسان و دانشجویان با مهارت‌های مورد نیاز در این محیط است. مدرس مجازی باید از طریق راه‌های

^۱ Pollock & Cornford

^۲ vandrole

^۳ Moshchuk, Bragin, Gribble, Levy

^۴ dryfose

^۵ technology

مختلف ایجاد فضای ارتباطی گرم و صمیمی کند و آغازگری و هدایت بحث، ارزشیابی از آموخته‌ها و آرایه بازخورد، مدیریت فرایند آموزش آشنایی داشته‌باشد (روشنی علی‌بنه‌سی، فتحی‌واجارگاه و خراسانی، ۱۳۹۶).

فرهنگ دانشگاهی

اندیشمندان هیچ‌گاه نتوانستند برای فرهنگ دانشگاهی تعریفی واحد که مورد قبول همه‌ی صاحب‌نظران باشد را بیابند، که خود نشان‌گر ناپخته بودن مطالعات فرهنگ دانشگاه‌ها به علت عدم توجه به روش شناختی این نوع مطالعات است. کشور ایران مانند سایر کشورها با وجود گذشت ۸۰ سال از تاسیس اولین دانشگاه در آن هنوز هم در استفاده از فرهنگ دانشگاهی دچار مشکلات فراوانی می‌شود. به طور کلی ۴ نوع فرهنگ وجود دارد. فرهنگ نقش مدار، در سازمان‌هایی که فرهنگ نقش مدار غالب است هر فرد منصوب به شغل همان قسمت است که در عمل مورد انتظار است یک فرهنگ نقش مدار فرهنگی است که بر انطباق انتظارات تأکید دارد این فرهنگ در واحدهای دولتی و همچنین موسسات بزرگ بیشتر معمول است، این چنین موسساتی می‌توانند ابزارهایی عقلایی محدود برای تأمین اهداف باشند (تمنا، ۱۳۹۲). فرهنگ توفیق‌مدار، در فرهنگ توفیق‌مدار افراد علاقه‌مند به کارشان هستند و تمایل شخصی نسبت به کاری که انجام می‌دهند را دارند، شرکت‌های مشارکتی کوچک و موسسات تحقیقاتی غالباً مثال‌های مناسبی برای فرهنگ توفیق‌مدار هستند. فرهنگ قدرت‌مدار، در فرهنگ قدرت‌مدار بعضی افراد مسلط و دیگران تابع هستند، البته این عامل به یک مساله نسبتاً محدود و ثابت اجتماعی یعنی عادت به تسلیم و تمکین در مقابل وظیفه و مسئولیت بستگی دارد (تمنا، ۱۳۹۲). فرهنگ حمایت‌مدار، سازمان‌هایی که براساس فرهنگ حمایتی شکل می‌گیرند اعضای خود را وادار می‌سازند که از طریق روابط، تقابل، تعلق و اتصال لیاقت خود را نشان دهند (عسگریان، ۱۳۸۸).

در زمینه آموزش مجازی تحقیقات و مطالعات فراوانی نیز انجام شده‌است که به شرح زیر ارائه می‌گردد:

کاشانچی و هداوند (۱۳۹۲) در بررسی عوامل موثر بر یادگیری الکترونیکی، راهبردهای آموزشی در علوم پزشکی به این نتایج اشاره کردند که حمایت مدیریت از آموزش‌های مجازی و کاربری اسان دوره‌ها تأثیرگذارترین عوامل در آموزش مجازی است. خراسانی و دوستی (۱۳۹۰) باور دارند که تنها چهار عامل در آموزش مجازی موثر است که شامل فناوری، محتوا، مدرس و شیوه‌های یادگیری می‌باشد. ال رحمی، الزهرانی و الفاراج (۲۰۱۸) در پژوهشی دریافتند که اگر محتوا موجود، شیوه ارائه و توجه به نیازهای دانشجویان افزایش یابد، آنگاه رضایت دانشجویان هم از آموزش مجازی به تبع آن افزایش می‌یابد و برعکس. واندررو دریگس و لوئیز (۲۰۱۸) در بررسی بر فرایند ارزیابی در آموزش مجازی اشاره کردند، برای اینکه کیفیت یادگیری در محیط آموزش مجازی افزایش یابد و در سطح مطلوب و مناسبی قرار گیرد باید تدریس به طور پیوسته ارزیابی شود. قادری و قریشی (۱۳۹۵) در پژوهشی به این یافته‌ها اشاره کردند که دانشجویان دانشگاه از فرایند یادگیری و آموزش مجازی، طراحی آموزشی و توجه به نیازهای دانشجویان رضایت زیادی ندارند. و صاحب‌نظران بسیاری درباره فرهنگ دانشگاهی سخن گفتند و پژوهش‌های متعددی انجام دادند از جمله: ممنون، عدلی و صمدی (۱۳۹۶) در تحقیقی به بررسی نقش فرهنگ دانشگاهی بر سهیم‌سازی دانش پرداخته‌اند و چنین نتایجی حاصل شده است که سهیم‌سازی دانش در سطح پایینی قرار دارد و فرهنگ دانشگاهی در محیط‌های دانشگاه دارای کاستی و ضعف می‌باشد. ذاکر صالحی و نظریان (۱۳۹۳) در پژوهشی به بررسی جایگاه فرهنگ دانشگاهی در زندگی دانشجویی پرداخته است و یافته‌های این پژوهش حاکی از آن است که شکل‌گیری اجتماع علمی

و هنجارهای آن در سطح پایینی قرار دارد و دغدغه های یادگیرندگان عموماً فردی، منفعل، غیر ایدئولوژیک و تماشاگرانه می باشد.

باتوجه بررسی های مختلف در باره فرهنگ دانشگاهی در ابعاد زیادی بحث شده و نتایج خوبی حاصل شده است. در این پژوهش با نگاهی متفاوت به آموزش مجازی و حساسیت در این مقوله، به بررسی فرهنگ دانشگاهی در آموزش مجازی که کمتر به این بحث به صورت توصیفی-پیمایشی پرداخته شده است.

روش تحقیق

پژوهش از نظر هدف کاربردی و از نظر روش توصیفی - پیمایشی بود و طرح کلی پژوهش آمیخته اجرا شد. داده های پژوهش در بخش کیفی با استفاده از مصاحبه نیمه ساختاریافته با اساتید و در بخش با بهره گیری از پرسشنامه جامعه نمونه دانشجویان به دست آمد. با استفاده از نمونه گیری هدفمند در انتخاب ۱۲ نمونه انتخابی و با پیش شرط اشباع نظری تا حد امکان سعی شد از نظرهای اریب پیش نیاید. در جریان مصاحبه و برای اطمینان از روایی و پایایی ابتدا سؤالات مصاحبه تدوین و برای تعیین روایی، تحلیل اثر انتقام آموزش در بستر مجازی در آموزش عالی بر فرهنگ دانشگاهی از نظر صاحب نظران استفاده شد. برای اطمینان از پایایی در جلسات مصاحبه یادداشت برداری و تمام مصاحبه ها ضبط شد و نیز از نظرهای همکاران و تطبیق توسط اعضای مصاحبه شونده استفاده شد. روش تحلیل داده ها تحلیل محتوا بود. پس از انجام دادن تحلیل ها و بیرون کشیدن مفهوم ها، مقولات و مؤلفه ها طی سه مرحله کدگذاری و تدوین مدل مفهومی، بخش کمی آغاز شد. روش پژوهش در بخش کمی از نوع توصیفی-پیمایشی و در راستای وزن دهی و اولویت بندی مفهوم سازی ها و مقولات مستخرج از بخش کیفی بود. تعیین حجم جامعه و نمونه دو شرط لازم داشت، جامعه آماری بخش کمی دانشجویان کارشناسی ارشد رشته علوم تربیتی انتخاب شدند و انتخاب نمونه بصورت تصادفی ساده انجام شد. از تعداد نمونه ممکن که پرسشنامه بین آنها پخش شد، ۱۲۰ پرسشنامه جمع آوری شد. در بخش کمی به منظور گردآوری داده ها از ابزار پرسشنامه محقق ساخته مبتنی بر یافته های کیفی استفاده و پرسشنامه ویژه نظرات دانشجویان در رکورد فرهنگ دانشگاهی در بستر مجازی تدوین شد. از این رو پرسشنامه تدوین شده به صورت قبل و بعد از اتمام در قالب ۱۲ گویه و برای دانشجویان تنظیم شد. برای تعیین روایی پرسشنامه ها از روایی صوری و محتوایی استفاده شد. پایایی پرسشنامه با استفاده از آلفای کرونباخ به میزان ۰/۹۱ ثبت شد. داده های جمع آوری شده با نرم افزار Spss تحلیل شدند.

یافته ها

یافته ها در دو بخش کیفی و کمی ارائه شده است. در بخش کیفی یافته های به دست آمده در پاسخ به سؤالات پژوهش در خصوص اثرهای ادغام ایجاد شده بر فرهنگ دانشگاهی و سطوح سه گانه آن بود که به صورت مضمون گفته ها استخراج و نتایج به دست آمده گزارش شد، پس از ارائه مدل مفهومی مستخرج از یافته های کیفی، داده های بخش کمی گزارش شده است. بخش کیفی، یافته تحلیل های صورت گرفته به دست آمده از مصاحبه با مدیران در سه مرحله کدگذاری باز، محوری و انتخابی در جدول ۳ و ۲ ارائه شده است.

جدول ۱. مشخصات کلی مصاحبه شوندگان

ردیف	جنسیت	دانشگاه	مرتب علمی	سابقه تجربی
۱	زن	مازندران-پابلسر	استاد	۱۷ سال
۲	مرد	مازندران-پابلسر	استادیار	۴ سال
۳	مرد	مازندران-پابلسر	استادیار	۲ سال
۴	مرد	تهران	استاد	۱۶ سال
۵	زن	تهران	استاد	۱۴ سال
۶	زن	مازندران-پابلسر	استادیار	۳ سال
۷	مرد	تهران	دانشیار	۷ سال
۸	مرد	علامه طباطبایی تهران	استادیار	۳ سال
۹	مرد	علامه طباطبایی تهران	استادیار	۴ سال
۱۰	مرد	علامه طباطبایی تهران	دانشیار	۹ سال
۱۱	مرد	علامه طباطبایی تهران	دانشیار	۱۱ سال
۱۲	مرد	شهید بهشتی تهران	دانشیار	۱۳ سال

سوال اول: مولفه‌های فرهنگ‌دانشگاهی در آموزش‌های مجازی کدام‌اند؟

جدول ۲. مضامین مستخرج از مصاحبه

مضمون	فراوانی	نمونه مصاحبه	کد مصاحبه شونده
اعتماد	۷	*بحث آموزش در فضای مجازی در کشور دچار ضعف اعتماد در مخاطبین است. *کمرنگ شدن اعتماد در بستر مجازی یک بحث کاملاً محسوس است.	مصاحبه شونده ۹ مصاحبه شونده ۲
اخلاق حرفه‌ای	۸	*استفاده از روش آموزشی متناسب و نحوه آموزش توأم با اخلاق حرفه‌ای یک لازمه در فرهنگ‌دانشگاهی به شمار می‌رود. *فرهنگ‌دانشگاهی در آموزش حضوری و مجازی با اخلاق حرفه‌ای شناخته می‌شود.	مصاحبه شونده ۷ مصاحبه شونده ۵
نشاط	۷	در نظر گرفتن نشاط در آموزش دانشگاهی در آموزش‌های مجازی برای درگیری آموزش و آموزش اثربخش یک نیاز محسوب می‌شود.	مصاحبه شونده ۱۰
اشتراک دانش	۱۰	اشتراک دانش در فرهنگ‌دانشگاهی در بستر آموزش مجازی از مهمترین اقدامات این حوزه است.	مصاحبه شونده ۳
ارتباطات	۹	*ارتباطات در آموزش مجازی کمرنگ تر شده و نیاز به توجه بسیار نیازمند است. *توجه به متربی یکی ارکان مهم ارتباطات اثربخش هر سازمان آموزشی است.	مصاحبه شونده ۱۱ مصاحبه شونده ۴
سرمایه فکری	۸	استفاده از سرمایه فکری در فرهنگ‌دانشگاهی باعث کیفیت بخشی در آموزش مجازی می‌شود.	مصاحبه شونده ۶
تجهیزات	۷	*آموزش محض در بستر مجازی بدون در نظر گرفتن تجهیزات مناسب امکان‌پذیر نیست. *آموزش مجازی در آموزش عالی نیازمند تجهیزات عالی نیز است، زیرا آموزش یک محیط تک بعدی نیست.	مصاحبه شونده ۵ مصاحبه شونده ۱
جایگاه اجتماعی	۹	فرهنگ‌دانشگاهی با کیفیت مطلوب در آموزش مجازی یک جایگاه اجتماعی ویژه محسوب می‌شود، همچنین یک امتیاز رقابتی است.	مصاحبه شونده ۱۲
منابع مالی	۸	آموزش مجازی و فرهنگ متناسب در بستر مجازی نیازمند ساختارهایی است که برخاسته از هزینه‌های مالی در تمام ابعاد یک دانشگاه مطلوب صرف شود.	مصاحبه شونده ۸

با توجه به جدول ۲ در بخش کیفی داده‌های مصاحبه نیمه ساختاریافته در بخش مولفه‌های فرهنگ دانشگاهی در فضای مجازی از مصاحبه شوندگان در ۱۲ مفهوم دسته بندی و استخراج شد. و مفاهیم این بخش در جدول ۳ به سه بعد و ۱۲ مقوله و مفاهیم اساسی مصاحبه بیان شده است.

جدول ۳. ابعاد، مقوله‌ها و مفهوم پذیری های مستخرج از مصاحبه‌ها

متغیرها	ابعاد	مقوله	مفاهیم
فرهنگ دانشگاهی در فضای مجازی	زمینه و بستر	اعتماد و همدلی	کاهش انگیزه و اعتماد به منابع و تجارب
		ارتباطات	تغییرات در نیازها و اولویت‌ها
		تجهیزات	تغییر در استفاده ابزار و کمبودها
	تعاملات	اخلاق حرفه‌ای	ارایه نظرات و روابط حرفه‌ای
		نشاط و پویایی	کاهش فعالیت‌ها و کارایی
		اشتراک دانش	توجه به دانش ناب
	مصنوعات	سرمایه فکری	توجه به نوآوری‌های فردی
		منابع مالی	کمبود منابع مالی
		جایگاه اجتماعی	حس رقابت طلبی بین دانشگاهی

با توجه به جدول ۳ مصاحبه‌های اساتید منتخب در بحث مولفه‌های فرهنگ دانشگاهی در بستر مجازی مصاحبه بدین صورت دسته شده است، مولفه‌های مربوط به این بخش ۳ مورد یافت شد (به ترتیب زمینه و بستر، تعاملات و مصنوعات) و همچنین برای هر مولفه سه مورد مقوله یافت شد، در قسمت بستر و زمینه (به ترتیب اعتماد و همدلی، ارتباطات، تجهیزات) و در بخش تعاملات (به ترتیب اخلاق حرفه‌ای، نشاط و پویایی، اشتراک دانش) و در قسمت مصنوعات (به ترتیب سرمایه فکری، منابع مالی، جایگاه اجتماعی) در این بخش استخراج شد و مفاهیمی در هر مقوله در جدول نوشته است که گویای هر مقوله مربوط به فرهنگ دانشگاه در بستر مجازی مورد اکتشاف قرار گرفت.

سوال دوم: وضعیت مولفه‌های فرهنگ دانشگاهی در آموزش مجازی از دیدگاه دانشجویان کارشناسی ارشد علوم-

تربیتی دانشگاه مازندران چگونه است؟

جدول ۴. تی تک نمونه ای نظرات دانشجویان در مورد فرهنگ دانشگاهی آموزش مجازی

ابعاد	تعداد	میانگین	انحراف استاندارد	T	درجه آزادی	میزان معناداری
زمینه و بستر	۱۲۰	۲/۳۱۰	۰/۹۰۱۲۱	-۳/۱۲	۱۱۹	۰/۱۲۱
تعاملات	۱۲۰	۳/۱۲۰	۰/۷۱۲۳۰	۳/۰۲	۱۱۹	۰/۰۰۱
مصنوعات	۱۲۰	۲/۵۱۹	۰/۸۴۱۲۳	-۳/۵۱	۱۱۹	۰/۱۵۶

با توجه به جدول شماره ۴ میانگین مقدار آزمون آماره تی تک-نمونه ای در مولفه زمینه و بستر فرهنگ دانشگاهی آموزش- مجازی ۲/۳۱۰ و میزان معناداری برابر ۰/۱۲۱ در سطح ۵ درصد می‌باشد و نشان‌دهنده عدم معناداری این مولفه از دیدگاه دانشجویان می‌باشد. میانگین مولفه دوم تعاملات در فرهنگ دانشگاهی در آموزش مجازی به میزان ۳/۱۲۰ که نشان‌دهنده میزان معناداری ۰/۰۰۱ در سطح ۵ درصد از دیدگاه دانشجویان ارتباط معناداری می‌باشد. در بعد مصنوعات مربوط به فرهنگ دانشگاهی در آموزش مجازی میانگین برابر با ۲/۵۱۹ است و مقدار معناداری ۰/۱۵۶ در سطح ۵ درصد از دیدگاه دانشجویان ارتباط معناداری وجود ندارد.

بحث و نتیجه گیری

در این پژوهش با نگاهی متفاوت به آموزش مجازی به بررسی فرهنگ دانشگاهی در آموزش مجازی به روش توصیفی-پیمایشی پرداخته شد. طبق مصاحبه‌ی به عمل آمده از اساتید منتخب مولفه‌های (بستر و زمینه، تعاملات و مصنوعات) استخراج شده است و وضعیت مولفه‌های فرهنگ دانشگاهی در آموزش مجازی مورد ارزیابی قرار گرفته است.

در بررسی سوال اول مولفه‌های فرهنگ دانشگاهی در آموزش مجازی یافته‌ها نشان می‌دهند، یکی از عوامل مؤثر بر موفقیت سازمان‌های دانشگاهی، فرهنگ دانشگاهی بوده است که توجه اندیشمندان جامعه‌شناسی سازمان و مدیریت را به خود مشغول کرده است. سنت‌ها و سیستم‌های برنامه‌ریزی، فرایندهای توسعه همواره تحت تاثیر بسترها و پس زمینه فرهنگی عاملان درگیر در فرایند برنامه‌ریزی قرار دارند. علی‌رغم چرخش فرهنگی و بازساخت روزافزون فرهنگ و تاکید صاحب‌نظران بر اهمیت آن، نظریه‌های برنامه‌ریزی به ندرت از فرهنگ به عنوان عاملی مهم برای تحلیل و قیاس اصول، اهداف، سیستم‌ها و فرایندهای برنامه‌ریزی یاد می‌کنند. سرمدی و سیف (۱۳۹۰) در مطالعه خود دو عامل بسیار اساسی در ایجاد فرهنگ سازمانی نظام‌های آموزشی را بستر اجتماعی و بستر نهادی که نظام آموزشی در آن قرار دارد دانستند و این دو عامل را از عوامل اساسی و تعیین کننده فرهنگ سازمانی در مدارس برشمردند.

عناصر متعددی نظیر دانشمندان، دانشجویان، دانشگاه، نشریات دانشگاهی، کتاب‌ها، مراکز تحقیقاتی آکادمیک، ناشران دانشگاه، انجمن‌های علمی، قواعد، هنجارهای حاکم بر رفتارهای کنشگران درون اجتماع علمی، فرایندهای تولید علم مناسب، تعامل بین کنشگران و موقعیت‌های کنش‌های جمعی نظیر گردهمایی و سمینارهای علمی کنش‌های ارتباطی در ارتباطات سازمانی از قبیل کنش ابزاری، ارتباطی، گفت‌وگویی و استراتژیک عمده‌ترین موجودیت‌های سازنده اجتماع علمی هستند (شارع‌پور و فاضلی، ۱۳۸۵: ۶۳).

با توجه به گسترش فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات، اجتماعات علمی را می‌توان به دو نوع واقعی و مجازی تقسیم کرد. فناوری اطلاعات و ارتباطات با گسترش مناسبات اجتماعی غیرمستقیم نوعی از تعاملات به نام اجتماع علمی مجازی ایجاد کرده است و گفت و گو و مبادلات علمی را به فضای مجازی کشانده است. اعضای اجتماعات علمی جایگاه و محل یکسانی ندارند، ولی از علایق مشترکی برخوردارند. همچنین اجتماعات علمی را بر حسب گستردگی و دامنه جغرافیایی آن به دو صورت موقعیت-های محلی و شبکه‌های اجتماعی می‌توان بررسی کرد.

وجود تعاملات و ارتباطات عمیق بین ذینفعان آموزش در دانشگاه‌ها بیانگر جدی بودن آموزش و به طور کلی تر توسعه یافتگی رشته‌های علمی می‌باشد و ضعف مناسبات دانشگاهی برعکس با دیگر مشکلات رشته‌های علمی پیوند دارد. ارتباط دانشجویان با اساتید خود یکی از عرصه‌های با اهمیت و تاثیرگذار تعامل دانشگاهی است.

قابل مشاهده‌ترین بخش فرهنگ، همین سطح و لایه بیرونی است که مصنوع دست انسان بوده و توسط خود او پدید آمده است. در این سطح عواملی چون زبان محاوره‌ای و مکتوب، فرآورده‌های هنری و سایر رفتار ملی نمادین اعضاء نیز شکل می‌گیرد. مثلاً رد شدن از چراغ قرمز یا چینش فضای اتاق کاری نمونه‌ای از این سطح فرهنگ هستند. مصنوعات آثار نمایان و ملموس رفتار متجلی شده در هنجارها و ارزش‌ها و پیش فرض‌های فرهنگی اند که به سه طبقه کلی تقسیم می‌شوند:

الف) مظاهر فیزیکی مثل طرح، دکور، ساختمان، لباس، ظاهر

ب) مظاهر رفتاری مثل آیین و رسوم، سنت، پاداش‌ها و تنبیه‌ها

ج) مظاهر کلامی مثل حکایت، اسطوره‌ها: افسانه‌ها، تعابیر و مقایسه

مصنوعات بشرساز فرهنگ در دسترس ترین عناصر فرهنگ هستند ولی از هسته فرهنگی بسیار دورند که این دوری باعث تعبیر نادرست پژوهشگران می شود که بی طرفی فرهنگی را مدنظر قرار می دهند.

فاضلی (۱۳۸۲) فرهنگ دانشگاهی را الگوی معانی نهفته در صور نمادین، از جمله: کنش ها، گفتارها، مصنوعات و تمام مقولات معناداری تعریف کرده است که افراد دانشگاهی به کمک آن با هم ارتباط برقرار می کنند و در تجارب، باورها و دریافت های مشترک با یکدیگر سهیم می شوند.

توجه به آموزش الکترونیکی در توسعه کمی و کیفی آموزش امری ضروری است زیرا پدیده نو می تواند در دستیابی به اهداف سیاست گذاری های مرتبط با گسترش و توسعه علوم، نظام های آموزشی را یاری کند. البته اگرچه استفاده از رویکرد آموزش الکترونیکی در دنیا روند رو به رشدی داشته است اما مطالعات اخیر نشان داده اند که اکثر پروژه های معروف در این زمینه با کسب مواجهه شده اند. (ذوالفقاری و همکاران، ۱۳۸۹). رضایت مندی به عنوان یک نشانه کلیدی برای تداوم در یادگیری - الکترونیکی در نظر گرفته شده است. وقتی یادگیرندگان از فرایند یادگیری و حمایت محیط راضی باشند، تمایل بیشتری برای ادامه مشارکت در این محیط ها دارند. استفاده از شیوه های تدریس و ارزشیابی مناسب می تواند عملکرد فراگیران را بهبود بخشد (زارع و همکاران ۱۳۹۳).

در بررسی سوال دوم پژوهش وضعیت مولفه های فرهنگ دانشگاهی در آموزش مجازی از دیدگاه دانشجویان کارشناسی ارشد علوم تربیتی دانشگاه مازندران مورد بررسی قرار گرفت. یافته های مربوط به تحلیل سوال دوم نتایج نشان می دهد رابطه بستر و زمینه و مصنوعات در فرهنگ دانشگاهی در آموزش مجازی از دیدگاه دانشجویان معنا دار نیست، ولی رابطه تعاملات در فرهنگ دانشگاهی در آموزش مجازی معنادار است و نشان می دهد که مولفه تعاملات در فرهنگ دانشگاهی در آموزش مجازی به مقدار قابل توجهی تاثیر گذار بوده است و رابطه معناداری بین آن ها وجود دارد. در حالی که در دو مولفه دیگر (زمینه و بستر، مصنوعات) از دیدگاه دانشجویان رابطه معناداری با فرهنگ دانشگاهی در آموزش مجازی از دید دانشجویان وجود ندارد و این مولفه ها در واقع به عنوان مولفه های موثر در فرهنگ دانشگاهی از دید دانشجویان آموزش مجازی شناخته نمی شوند. یافته قادری و قریشی (۱۳۹۵) در پژوهشی به این یافته ها اشاره کردند که دانشجویان دانشگاه از فرایند یادگیری و آموزش مجازی، طراحی آموزشی و توجه به نیازهای دانشجویان رضایت زیادی ندارند همسو می باشد.

تحولات جهانی و روند ها و تغییرات نو آموزش عالی مانند ظهور انواع جدیدی از دانشگاه های مجازی، بین المللی سازی آموزش عالی (تنوع دانشجو و استاد، فضاهای جدید و فرهنگ های جدید) و حتی نقش های جدید دانشگاه مطالعات حوزه فرهنگ دانشگاه به عنوان عوامل تاثیر گذار محسوب می شوند نقش چندانی در تغییر ارزشها و هنجارهای مشترک اجتماعی علمی و در نتیجه در فرهنگ دانشگاهی ایفا نخواهند کرد، به همین دلیل به نظر می رسد در حال حاضر در تعاریف فرهنگی دانشگاهی به چشم می خورد، بیش از آن که متعلق به مفهوم فرهنگ دانشگاهی باشد به فرهنگ سازمان دانشگاه تعلق دارد. البته ارائه چنین مفهومی از فرهنگ دانشگاهی در جهان امروز اگرچه ممکن است بیش از آنکه یک واقعیت تلقی شود، یک تصویر و مفهوم ایدئال به نظر برسد، می تواند به تعلیق میان مطالعه دانشگاه به عنوان سازمان یا اجتماع علمی پایان دهد.

در بررسی فرهنگ دانشگاهی حاکم بر دانشگاه تبریز مشخص گردید که فرهنگ مشارکت پذیر به عنوان فرهنگ حاکم و فرهنگ مجازی فرهنگ مغلوب دانشگاه معرفی شدند، که به تفکیک برای هر یک از دانشکده ها نیز مشخص گردیده است.

در فرهنگ مجازی که فرهنگ مغلوب دانشگاه تبریز است، برگ کوئست اعتقاد دارد که فرهنگ مجازی به دنیای پست - مدرن ارتباط دارد. در این فرهنگ منابع آموزشی با منابع جهانی و تکنولوژی های موجود جهت گسترش شبکه آموزشی، پیوند می یابد. همچنین فرهنگی مجازی به دو روش بر دانشگاه تاثیر می گذارد: ۱- دانشگاه باید با تکنولوژی های اطلاعات محور پیش برود. ۲- بایستی روش های جدیدی از سازمان دهی، مدیریت و فعالیت های دانشگاهی ارائه شود، از طرفی دیگر عواملی که در تولید و توسعه فرهنگ مجازی در دانشگاه ها سهیم هستند عبارتند از: کامپیوتر به عنوان ابزار اینترنت به عنوان پایگاه اطلاعاتی جدید - شکستن مرزهای سازمانی و شناخت مجازی.

در نتیجه‌گیری پژوهش انجام شده می‌توان اذعان داشت در برنامه‌های دانشگاهی کشور ما ایران استفاده از فناوری آموزش مجازی در دانشگاه‌ها نیازمند نوعی تحول در طراحی‌های آموزشی است. از آنجا که پرورش مهارت‌های دانشگاهی نظیر تفکر-خلاق، حل مسئله و نوآوری در کنار دستاوردهای تربیتی محیط‌های آموزشی نظیر تربیت و رشد اخلاقی، از رسالت‌های اساسی دانشگاه‌ها محسوب می‌شود، بنابراین انتظار می‌رود طراحی محیط‌های آموزشی مجازی و دانشگاه‌ها در جهت نیل به اهداف یادشده متحول شده و هرچه بیشتر در راستای تحقق هویت غنی دانشگاهی برای یادگیرندگان حرکت نماید.

در راستای پژوهش انجام شده پیشنهادهای ارائه می‌شود: زمینه ارتباطات اجتماعی دانشجویان با استادان و سایر بخش‌های دانشگاه از طریق امکان ارتباط حضوری با استاد، بکارگیری فناوری‌های تعاملی چند رسانه‌ای، مشارکت در تشکیل‌های دانشجویی، نهاد‌های آموزشی و پژوهشی، اجتماعات علمی و برنامه‌های مفرح فراهم گردد. زمینه‌سازی آموزش اثربخش مجازی، در هر دو جنبه آموزش و تربیت، مستلزم وجود زمینه فعال دانشجویی با محتوا، استاد، آموزش‌یار، همکلاسی‌ها و در معنای گسترده جامعه است، به گونه‌ای که بتوان آثار ناخواسته عدم حضور در اجتماع دانشگاهی، از جمله ضعف و تربیت را به حداقل رساند.

به منظور ایجاد زمینه نوآوری و خلاقیت در آموزش‌های مجازی بهتر است استاد مجازی و یادگیری از طریق حل مسئله و استقبال از راه‌حل‌های تازه داشته باشد و تلاش نماید فقدان ارتباط چهره به چهره را با ارائه فعالیت‌های یادگیری پویا و تعاملی جبران نماید. استاد باید توانایی‌های مختلف دانشجویان مجازی را با زندگی در کلاس درس مجازی در هم آمیزد. دانشجو مجازی باید به جای درگیر شدن با مفاهیم انتزاعی که به شکل سخنرانی یک‌سویه در کلاس‌های برخط و یا از طریق محتوای ناب‌رخط ارائه می‌شود، فعالیت‌های درسی مسئله‌محور و پژوهش‌محور در اختیار داشته باشد. در این صورت، دانشجو با استاد وارد بحث مذاکره می‌شود و در انجام پروژه‌های درسی کاملاً درگیر و فعال می‌شود. استاد باید در انتخاب مسائل دقت نماید تا مسائل را به عنوان فعالیت‌های درسی انتخاب نماید که از اهمیت کافی برخوردار باشد و به ویژه با زندگی و برخاسته از تجارب روزمره زندگی مرتبط باشد تا کنجکاوی واقعی و خلاقیت را در دانشجو مجازی برانگیخته نماید.

دانشجو در آموزش مجازی در طی انجام پروژه‌های تعاملی و خلاقانه، علاوه بر تعامل با استاد، با سایر دانشجویان، و در معنای وسیع‌تر با فضا گسترده یادگیری در محیط وب، تعامل دارد و وارد فرآیند بحث، یادگیری متقابل و جستجوی راه‌حل‌ها از طریق درگیر شدن با اندیشه‌های گسترده خواهد شد. در این حالت است که فرایند یادگیری معنادار شکل می‌گیرد. در این شیوه، راهبردهای خاصی نظیر پرسش و پاسخ دو طرفه متقابل، تعامل متقابل میان استاد و دانشجو در فضای مجازی می‌تواند ترکیبی منعطف از تجارب شخصی و دانش قبلی بیانجامد که خود در شکل‌گیری یادگیری معنادار از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

منابع

- ابراهیمی، روناک، عدلی، مهران. (۲۰۱۵). نقش فرهنگ دانشگاهی بر دانش آفرینی از دیدگاه صاحب نظران نظام آموزش - عالی. فصلنامه پژوهش و برنامه ریزی در آموزش عالی، ۲۱(۱)، ۱۲۷-۱۵۱.
- اصغری، فیروزه، عباس پور، عباس و رحیمیان، حمید. (۲۰۱۸). ضرورت‌های مفهومی و الزامات روشی در مطالعات فرهنگ دانشگاهی. فصلنامه مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی، ۱۱(۱)، ۱۶۴-۱۲۹.
- جزینی، علیرضا (۱۳۹۷). تاثیر دوره های آموزش مجازی دانشگاه ها و موسسات غیرانتفاعی بر توسعه دانش. فصلنامه آموزش و توسعه منابع انسانی، ۵(۱۶)، ۱۳۳-۱۵۰.
- پسندیده، احمدی، غلامعلی، دهقانزاده، احد. (۲۰۱۶). فرهنگ دانشگاهی و تغییرات آن در ایران. مجله مطالعات آموزشی نما، ۷، ۲۲-۳۴.
- ذاکر صالحی، نظریان. (۲۰۱۴). جایگاه فرهنگ دانشگاهی و الزامات نهادی علم در زندگی دانشجویی. جامعه شناسی نهادهای اجتماعی، ۱(۳)، ۳۳-۶۹.
- تمنا، سعید (۱۳۹۲). فرهنگ دانشگاهی و تاثیر آن بر سبک زندگی و فراغت جوانان. مجموعه مقالات کنگره ملی اوقات فراغت و سبک زندگی جوانان، ۱، ۴۵-۶۱.
- ذوالفقاری، ندا، پارسا یکتا، سلمانی باروق و بحرانی، ناصر. (۲۰۰۷). تأثیر دو روش آموزش الکترونیک و سخنرانی بر یادگیری درس بهداشت مادر و کودک دانشجویان پرستاری. مجله ایرانی آموزش در علوم پزشکی، ۷(۱)، ۳۱-۳۹.
- روشنی علی بنه سی حسن، فتحی و اجارگاه کورش و خراسانی اباصلت. (۱۳۹۶). چالش های کیفیت ارزشیابی برنامه درسی دوره آموزش مجازی (مورد مطالعه: دانشگاه شهید بهشتی).
- عباس زاده، محمد، رضایی فرهادآباد، رجب و مظفری، فاروق. (۲۰۱۵). بررسی رابطه فرهنگ رشته‌ای با انواع فرهنگ‌های دانشگاهی در دانشگاه تبریز. جامعه شناسی کاربردی، ۲۶(۴)، ۱-۲۴.
- قاسمی. (۲۰۱۹). تجربه زیسته و ادراک شده دانشجویان از فرهنگ دانشگاهی (تحصیلات تکمیلی گروه علوم انسانی دانشگاه‌های تهران). جامعه شناسی نهادهای اجتماعی، ۶(۱۳)، ۹۵-۱۲۶.
- کشاورز، محسن، فرج اللهی، مهران. (۲۰۱۶). بررسی استاندارد های سواد رایانه‌ای در آموزش مجازی مطالعه موردی: دانشکده مدیریت دانشگاه تهران. فصلنامه توسعه آموزش در علوم پزشکی زنجان، ۹(۲۱)، ۸۷-۹۴.
- صابری، شریف زاده، مژگان. (۲۰۲۰). ارزیابی برنامه درسی اجرا شده در آموزش های مجازی دانشگاه فرهنگیان: جایگاه نیازها، محتوی و روش در آموزش های مجازی. خبرنامه معاونت پژوهشی دانشگاه فرهنگیان، ۵(۸)، ۶۱-۸۰.
- محنتی نجف آبادی، اعتباریان، قلی زاده و آذر، رشیدپور. (۲۰۲۰). شناسایی مؤلفه‌های فرهنگ دانشگاهی در دانشگاه فرهنگیان. مدیریت فرهنگی، شماره ۴۹(۳)، ۴۱-۶۲.
- کیان، مریم (۱۳۹۳). چالش های آموزش مجازی: روایت آنچه در دانشگاه مجازی اموخته نمی شود. مجله میان رشته ای آموزش مجازی در علوم پزشکی، ۵(۳)، ۱۱-۲۱.
- مومنی راد، علی آبادی. (۲۰۱۲). بررسی کیفیت رشته فناوری اطلاعات دوره آموزش الکترونیکی دانشگاه صنعتی خواجه نصیر الدین طوسی بر اساس استانداردهای آموزش الکترونیکی. فصلنامه اندازه گیری تربیتی، ۲(۷)، ۱۲۱-۱۳۸.
- ممنون، مینا، عدلی، صمدی، پروین. (۲۰۱۷). نقش فرهنگ دانشگاهی بر سهم سازی دانش بین اعضای هیأت علمی مطالعه موردی دانشگاه الزهراء (س). اندیشه های نوین تربیتی، ۱۳(۱)، ۲۹-۵۰.

نجیمی، یمانی، نیکو، سلیمانی. (۲۰۱۷). نیاز سنجی توسعه آموزش مجازی: ارزیابی میزان آمادگی در دانشکده‌های دانشگاه علوم پزشکی اصفهان. مجله ایرانی آموزش در علوم پزشکی، ۱۷(۵)، ۷۰-۷۶.

Al-Rahmi, W. M., Alias, N., Othman, M. S., Alzahrani, A. I., Alfarraj, O., Saged, A. A., & Rahman, N. S. A. (۲۰۱۸). *Use of e-learning by university students in Malaysian higher educational institutions: A case in Universiti Teknologi Malaysia*. Ieee Access, ۶, ۱۴۲۶۸-۱۴۲۷۶.

Dreyfus, H. (۲۰۱۰). *About the Internet: A Philosophical Look at the Internet*. Farsinezhad A, trans. Tehran: Saghi Publications, ۲۰-۸۵.

Shen, X., & Tian, X. (۲۰۱۲). Academic Culture and Campus Culture of Universities. *Higher education studies*, ۲(۲), ۶۱-۶۵.

Rodrigues, M. W., Isotani, S., & Zarate, L. E. (۲۰۱۸). Educational Data Mining: A review of evaluation process in the e-learning. *Telematics and Informatics*, ۳۵(۶), ۱۷۰۱-۱۷۱۷.

Naveed, Q. N., Muhammed, A., Sanober, S., Qureshi, M. R. N., & Shah, A. (۲۰۱۷). Barriers Effecting Successful Implementation of E-Learning in Saudi Arabian Universities. *International Journal of Emerging Technologies in Learning*, ۱۲(۶).

Vonderwell, S. (۲۰۰۳). An examination of asynchronous communication experiences and perspectives of students in an online course: A case study. *The Internet and higher education*, ۶(۱), ۷۷-۹۰.

Moshchuk, A., Bragin, T., Gribble, S. D., & Levy, H. M. (۲۰۰۶, February). A Crawler-based Study of Spyware in the Web. *In NDSS (Vol. ۱, p. ۲)*.